

על תעודה היסטורית בשו"ת מהרשד"ם.

ב . ל ו א י ס

השאלה מספר שס"ד חושן משפט בשו"ת רבי שמואל די מדינה (1506—1589) מכילה תעודה היסטורית בעלת חשיבות מסוימת לתולדות היהודים בתוגרמה. כידוע, חלק מתשובות הרב המפורסם הזה נדפסו עוד בימי חייו, בשם „פסקי מהרשד"ם" (סלוניקי 2—1580), ואחרי מותו הוציא בנו ר' משה די מדינה הוצאה שלמה ומתוקנת בשם „שו"ת מהרשד"ם" (סלוניקי 1595). התשובות האלו נדפסו עוד כמה פעמים אחרי זה, ובפעם האחרונה, עד כמה שידוע לי, בעיר למברג בשנת 1862 [1]. היות והוצאת למברג מלאה טעויות ושיבושים והוצאות סלוניקי העתיקות יקרות-מציאות הן, חשבתי שכדי לפרסם מחדש את השאלה החשובה הזאת, ולהוסיף עליה כמה הערות היסטוריות. נותן אני בזה רק את החלק הראשון של עצם השאלה, המכיל את ההקדמה ההיסטורית.

* * * *

מעשה שהיה כך היה. איש יהודי אחד חכם נכבד ורופא נסע מארץ מולדתו ויבא לגור בארץ-ישמעאל [2] כי שמע כי אנשי חסד המה ובא בזמן [3] המלך סולטאן מוראד [4] אל המקום אשר המלך שוכן שם בעיר מלכותו היא אינ-דריני [5] ויראהו שרי המלך כי טוב האיש להשכיל וכל מתרפ' במלאכתו ה'מצליח בידו [6] ויהללו אותו אל המלך ויוקח האיש בית המלך ויגדל שם האיש בבית המלך גם בעיני בן המלך הנקרא סולטאן מהימיט [7] מצא חן ותקשר נפשו

-
- [1] חלק מן השאלה צוטט, על פי הוצאת למברג, על ידי נ. בריל, ב Jahrbücher für Jüd. Geschichte und Literatur, פרנקפורט, VII, 1885, עמ' 49 ואילך.
[2] זאת אומרת, בארצות האיסלם. בהוצאת למברג כתוב רק א"י. בריל „תקן" את זה ל„אינדרני".
[3] בהוצאת למברג חסרה המלה „בזמן".
[4] הוא השולטאן העותמאני מוראד ב' שמלך מ'1421 עד 1451.
[5] היא אדריאנופל — בתורכית Edirne, שהיתה בירת האימפריה העותמאנית עד כיבוש קושטא.
[6] בראשית ל"ט, ג'.
[7] שהיה לאחר כך שולטאן מחמד השני, הידוע בשם פאתיח-הכובש.

בו ויאהבהו ובאהבתו אותו בקש מאביו לתת לו את הרופ' הנזכר להיות אצלו ולשרתו וישמע המלך אל קול בנו ויתנהו לו וילך האי' עם בן המלך [8] וישרתהו ויהי מימים ביום חמישי לשבוע י' ימים לחודש הנקר' אצלם מוחרים בראשי שנת תתנ"ה שנים למספרם [9] היא שנת הרי"א למספר בני ישראל וימת המלך ביום ההוא וימלוך סולטן מהימיט בנו תחתיו וזכר פרט שנת מלכו היא שנת הרי"א כנזכר וקבעו לסימן ארי"ה מלך וישב על כסא אביו אשר באינדרני בשנ' השני למלכו בנה עיר קטנה במקום הנקרא היום אקינדי בורון ויקרא שמה בוגאז קיסין ונקראת היום ייני היסר אשר מאחרי גאלאטה [10] ויבא המלך מאינדרני לראות את העיר ואת הבנין אשר בנו עבדיו ויבא אתו את הרופא בימים ההם הואיל המלך לגדל ולרומם את הרופא הנזכר כי נשא חן בעיניו ברוב חכמה ותבונה אשר היה אתו וייטב בעיני המלך לתת לרופא את בריתו [11] שלום וברית עולם יהיה אתו ואותו ואת בנו יעשה חפשי בישראל ויפטור לרופא ולזרעו אחריו מזכר עד נקבה גם בניהם עדי עד פטור עולם ומוחלט מכל מין מס ועול מלכו' מנדה בלו והלך ושעבוד מושל ונראה שכל זה עשהו המלך לרופא באהבתו אותו מבלי בקש אותו הרופא מהמלך ונתן לו כתב פטורין ככל הנז' ואם היה שהרופ' בקשו מהמלך היה מזכירו בכתב זה כמו שהוזכר בכתב השני כאשר יזכר וזה נוסח העתק הכתב הראשון הנז' אשר נתן לרופ' בלשון ובכתב שאנו בני ברית כותבים יודעים ומכירים. סבת כתב גזרתי זו הרמה והנשאה המזהרת כזוהר הרקיע על כל יושבי הארץ

[8] באוגוסט 1446 נסע מחמד מבית אביו לעיר מגניסיה, באנטוליה, שם שרת כנציב. יתכן, שפירוש המלים האלה הוא, שהרופא נסע עם מחמד למגניסיה בהזדמנות זו.

[9] לדברי המקורות התורכיים מת שולטאן מוראד ב' 1 (ראשון) לחדש מוחרם שנת 855 — הוא 1451-2. עין, למשל, בדברי ההיסטוריון בן-זמנו שכראללה (הוצאת ט. זייף, T. Seif, Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte, II, 1922, עמ' 118) ואת כתבת קברו בעיר ברוסה (הוצאת אחמד תוחד בתאריך עותמאני אנג'ומני מג'מועסי, III, עמ' 1056).

[10] השם בוגאז קיסין Bogaz-kesen ניתן בזמן ההוא למבצר בידוע אחרי כן בשם רומלי היסר Rumeli Hisar. קראו לו גם כן ייני היסר Yeni Hisar (מבצר חדש). המקום הידוע היום בשם אקינטי בורנו Akinti Burnu נמצא במרחק קטן לדרום מערב רומלי היסר, על חוף הבוספור האירופי. על אחד ממגדלי המבצר יש כתובת המעידה, שעבודת הבנין נגמרה בחדש רג'ב 856 — הוא יולי-אוגוסט 1452. השולטאן מחמד יצא מאינדרני לבוספור במרס 1452, כדי להשגיח על בנין בוגאז קיסין, ושב לאינדרני בחודש ספטמבר. על המבצר, ע' דברי א. גבריאלי, Chateaux Turcs du Bosphore, פריס, 1943, עמ' 95 והלאה. וחליל אדהם, Istanbulda en Eski Osmanli Kitabesi, תאריך עותמאני אנג'ומני מג'מועסי, II, 1327, עמ' 484 והלאה. שם נזכרים גם המקורות ההיסטוריים.

[11] יתכן שיש כאן משחק-מלים על המלה התורכית בראת.

כי יצאה מלפני גדולת מלכותי ורוח נדיבה על האיש תפארת החכמים ועטרת הרופאים גאלינוס ואבוקרט בדורו הלא הוא החכם הרופא פלוני בן החכם הרופא פלוני העברי ופטרתי אותו ואל כל יוצאי ירכו לבן או לבת גם בניהם [12] ובני בניהם [12] עדי עד על זה הדרך כל ימי אשר מלכות ודין ישמעאל קים בעולם מכל מין מס ועול מלכות וכו' ושב לבאר מס הראש ומס הכרם והגן ומעשר התבואות ובנין החומות וכל מין אנגריא ושלגין ואואריס [13] ועוד נוסף עליהם דברים רבים כהנה ולבסוף כלל לומר [14] מכל מן גזרה וחק הנהוג למלכים ואשר יחודש מהדיואן של מלך הבא אחרי היושב על כסאי ויתחדשו גזרותיו מכל הנז' גזרתי אומר וקיימתי ופטרתי לרופא הנז' וכל יוצאי ירכו פטור עולם וכולל מוחלט ולא שבט יוגש עליהם עם לבדד ישכון במשכנות מבטחים שלווים ושקטים מתענגים על רוב שלום בשמחה ובטוב לבב וכל האיש אשר ימלאנו לבו לבקש מא' מהאנשי' ההמה דבר מכל הכתוב פה או יבטא בשפתיו יחול עליו חרם הא' י"ת ומלאכיו הקדושי' ובני האדם ורביץ בו החרם עד יהיה מוסר לכל רואיו למען ישמעו ולמען יאמינו בדברנו ובכתבנו זה אשר ביד הרופא נכתב ונחתם בחדש רביע אלאכיר בשנת תתנ"ו למספרם [15] בעיר [16] בוגז קיסין הנז' אלה דברי הכתב הא'.

ואחר מדת ימים בשוב המלך אל עיר מלכותו באינדריני מהבנין בחדש מוחרים בשנ' תתנ"ז שנה למספר' נאבד הכתב הזה מיד הרופא ויחל פני המלך אז כפי הנרא' ויבקש מלפניו ישיב שנית ידו לכתוב ולתת לו עוד כתב שני ונזכר שם איך מסבת אבדן הכתב הראשון בקש הרופא מהמלך ונתן לו הכתב השני הזה פה אינדריני בשנת תתנ"ז בחדש הנז' וגם בכתב הזה השני שב המלך והחרי' וכתב שם כעין החרם הראשון וזה אות ומופת רוב חשק ואהבה רבה וחבה יתרה אשר היה לרופא ההוא עם המלך כי לא נקל בחק' לתת המלך שום כתב עם חרם כזה כל שכן לאשר לא מבריתם אף כי לשנותו פעמים רק ליחידי סגולת המלכים אשר יחפצו ביקרם ואחר ימים או עשור נמצא גם הכתב הראשון ושניהם כאחד יוצאים מתחת יד יוצאי ירך הרופא.

ולמקצת ירחין תרי עשר מעת תת המלך לרופא הנזכר הכתב הא'

-
- [12] כך בפסקי. בשו"ת ביניהם.
 [13] שמות של מסים. על המסים האלה, ע' מאמרי 'The Privilege granted by Mehmed II to his Physician', B.S.O.A.S., 1952, xiv/3, עמ' 559, ואברהם דאנון, "יוסף דעת", אדירני, 1880, עמ' 6—8, 18—21, 34—37.
 [14] בפסקי לאמר.
 [15] הוא אפרייל-מאי 1452.
 [16] בבוגאז קיסין לא היתה עיר אלא מבצר. ייתכן, שהמלה העברית "עיר" באה במקום המלה התורכית קלעה, שפירושה גם עיר וגם מבצר.

וכמשלש חדשים אחר תתו לו הכתב השני בחדש רביע אל-אכיר בשנת תתנ"ז למספרם בעשרים לחדש ביום חמישי לשבוע [17] העיר ה' את רוח המלך ויבא ויצר על העיר הגדולה הזו קושטנידה ויתנה האקים בידו וילכדה ויבא את כסא מלכותו בתוכה וישב בה ויתנה עיר ואמה של מלכות תחת אנדריני ויבא אתו גם הרופא הנז' ושני הכתבים בידו ויקבע הרופא דירתו בה עם המלך ועם ביתו וישב בתוך העם היהודים הנמצאים בעיר בעת הלכד' ואשר העביר המלך מהערים אשר היו לו מימי אבותיו [18] וישב הרופא בעיר הזאת הוא וכל יוצאי ירכו עד היום בתוך בני הגולה העברים אשר באו מהערים ואשר היו בה מאז.

בשבת המלך על כסא מלכותו בעיר הזו אשר לכד שם לו חקים ומשפטים על כל עם ועם כלשונו אשר בעיר הזו ועל היהודים כאשר עם לבבו והטיל תחלה על היהודים אקרקפתא דאינשי כרגא ונקרא בלשונם באש כראגי [19] לתת מדי שנה בשנה ועשה המלך פנקס אשר שם שמות כל פורעי המס בו וזאת שנית הוטל על היהודים מס אחר כעין פסקא סך אחד כולל על כולם לתתו מדי שנה בשנ' כפי אשר תשיג יד כל אחד אחר אשר יערך על פי טובי הק"ק יצ"ו מבלי ידע המלך מי המרבה ומי הממעיט ועשו הקהלות יצ"ו פנקס עריכה אשר שמו שמות כל פורעי המס השני הזה בו וחלקו ונתנו לכל קהל וקהל חלקו מהפנקס ההוא כפי מספר אנשיו וערך כל אחד ואחד כתוב בצד שמו וזה המס הב' יקרא בלשון הישמעאלים רב אחגאסי [20] פי' כי בו הותרו היהודים להיות להם רב מנהיג בהורמנא דמלכותא ולא נודע אם המלך הטילו אז על היהודים כאחד מחוקי המלך או אם היהודים בקשו מהמלך להיות להם הרב הנזכר ובשבילו קבלו עליהם לתת המס השני הזה הנזכר ובין כך ובין כך ענין הרב הנזכר לא עמד בעונותינו שרבו כי אם זמן

[17] מצור קושטא התחיל בהתחלת אפריל 1453/סוף רביע אל-אול 857. העיר נלכדה ביום שלישי, 20 ג'מאדי ב' 857/29 מאי 1453.

[18] על עלית יהודים לקושטא מיתר האימפריה התורכית אחרי שנלכדה העיר ע' לקוטים שונים מס' דבי אליהו . . . של אליהו קפשאלי, הוצאת משה בן אברהם לאטיש, פאדובה תרכ"ט, עמ' 7-8; ש. רוזאניס, דברי ימי ישראל בתוגרמה I, [הוצאה ראשונה, הוסיאטין-סופיה 1905] הוצאה שניה, תל-אביב תר"ץ, עמ' 21 והלאה.

[19] בתורכית Bash haraci כלומר כראג' על הראש. זהו הג'זיה הידועה של החוק האיסלמי.

[20] בתורכית — Rav Akchesi האקצ'ה (כלומר הלבן) של הרב. בהוצאת למברג כתוב דא אחגאסי, שהוא שיבוש. המס „רב אקצ'ה סי" נזכר לעתים קרובות הן במקורות התורכיים, הן במקורות היהודיים. ע' ספרי Notes and Documents from the Turkish Archives, ירושלים 1952, עמ' 43, ואת J. H. Mordt- M.S.O.S., mann, "Die jüdischen Kira im Serai der Sultane" 1929, XXXI/2, עמ' 36.

מועט מזער [21] וענין המס הב' הזה עדין ממשמש ובא עלינו עד ישקיף וירא ה' וקיימו על נפשם היהודים הקהלות הנושאות בעול הזה אם ימות גבר מביניהם אם דל ואם עשיר יהיו בניו מקבלים על עצמם לפרוע עול עריכת אביהם המת נוסף על עריכתם ואם אין לו בנים ח"ו יקחו על צד ההכרח מעזבון המת איזה סך ויהיה שלהם כדי שמפירותיו יהיו נפרעים עוליו בכל שנה ושנה וכאשר לא יספיקו הפירות כי רבו העולות והאוארים אשר יתחדשו כי תקראנה מלחמ' למלך יתנו גם חלק מהקרן עד כי אפשר שבמעט זמן יכלה גם הקרן וישארו עולי המת ההוא על אנשי קהלו אמנם מצד מה שלא נשאר למת ההוא איש אשר יקבל עוליו עליו יסכימו בהכרח קחת הסך הזה מעזבונו ומנהגם גם כן זה הוא אף אם נמצא המ' ההוא חייב בעת מותו חובות ונדוניית אשתו ואין עזבונו כדי החובות או הנדוניא עם כל זה הסך הנזכר יקחו אנשי קהלו תחלה מעזבונו ולא יעכב בידם לא בעלי החובות ולא אשתו בעלת הנדוניא.

וגם כי תקראנה מלחמה למלך מזמן לזמן יטיל על כל עם ועם גם על היהודים על שמות פורעי הכרעה על פי הפנקס אשר בידו אואריז או שאלגין על דרך משל שיתנו כל כך פורעי מס סך אחד והקהלות יפרעוהו על פי פנקס עריכתם אשר עשו ברב אחגאס"י הנזכר כל אחד כפי כחו וימלאום למלך על שמות פורעי המס כי כן דבר המלך שלא יפרע בשוה רק כל אחד כפי כחו ובדרך זו פרעו כל הקהלות הנזכרות כל מין גזרת וחק ועול אשר חדש והטיל המלך רוצה לומר כל מלך ומלך הבא אחר המלך הראשון עם שלא הטילום על שמות פורעי הכרגא רק בכלל.

ובכל אלה לא היה איש מכל יוצאי ירך הרופ' ולא הרופא עצמו נושא בשום עול בכל הזמנים מאז עד היום גם כל הקהלות יצ"ו אשר מעולם בעיר הזה מיום הלכדה עד היום לא הונו אותם מאחזותם לבקש מהם לעזרם לשאת בשום עול עמהם גם כי היו הרופ' עצמו וכל יוצאי ירכו עד היום נושאים ונותנים מתעסקי' להרויח בפרנסתם בעיר הזה כל א' מהם אמנם לאנשים אחרים זולת יוצאי ירך הרופא הבאים לגור בארץ הזא' יסיעו עליהם ויחייבום לשאת בעול עמהם ומעולם לא נשתתפו לא הרופא ולא יוצאי ירכו עם הקהלות הנושאות בעול בשום מין מס ועול ושעבוד כלל ועקר כי כך יסד המלך הזקן סולטן מהימיט כנראה בשני הכתבים אשר נתן המלך הזקן וכו' לרופא הנז'

[21] בזה יש רבו לריב שפרץ בין היהודים הביזנטיים (התושבים) לבין עולי ספרד, אחרי מותו בשנת 1526 של החכם-באשי ר' אליהו מזרחי, השני שנמנה אחרי שנלכדה קושטא. בגלל הריב הזה אי-אפשר היה למנות רבשיכהן על כל היהודים שבאימפריה העותמאנית.

לעיל' ואחרי מות המל' הזקן מלך תחתיו בנו סולטאן ביזיט [22] וגם הוא החרה החזיק דברי אביו והוסיף ונתן להם גם כן משלו כתב מקיים דברי אביו ופטר לכל בית הרופא כאשר עשה אביו ואחריו מלך בנו סולטאן סלים [23] ויעש גם הוא כאשר עשו אבותיו ואחיו מלך המלך החסיד סולטאן סוליימאן [24] ויעש גם הוא כאשר עשו אבותיו ואחר כך מלך המלך אדוננו [25] מלך אדיר ונורא למלכי ארץ חסי' וישר עם בני עמו ועם כל עם ועם מתחת ממשלתו יר"ה תתנשא מלכותו יוסיף לו ה' ימים על ימיו וישתחוו לו כל מלכים אכ"ר גם הוא החרה החזיק כל דברי אבותיו נב"ת ונתן להם גם הוא כתב כאשר עשו אבותיו באופן שהיו' יש בידיהם כתבים על הענין מכל חמש המלכים הנזכרים.

הן לזאת לא נשאו בשום עול שום אחד מכל יוצאי ירך הרופא אף שקצת' היו אבותיהם מאנשי הקהל' הנושאות עם כל זה בניהם על משפחת אמם יקראו בנחלתם זו ויפטרו להיות שהיתה אמם מבנות יוצאי ירך הרופא כי כן יסד המלך הזקן וכל המלכים הבאים אחריו רק הנדוניא להכניסה לבעלה מנכסי אביה הפטור נוהג עם הקהלות הנז' שתחשב הנדוניא ההיא על ממון בעלה החייב ויעלו אנשי קהל עריכתו כמו שיעלו את כל לוקחי נדוניאו' אשר ביניהם ולעומת זה כי לקח איש מבני בית הרופא אשה מבני הקהלות הנושאות בעול אשר אז יפחיתו אנשי הקהל אבי הבת הנותן נדוניא עריכתו כמו שיפחיתו לכל נותני נדוניא לבנותיהם אשר ביניהם והנדוניא ההיא על ממון החתן הפטור תחשב ולא יקחו הקהלות ממנו דבר בעדה ולא אנשי קהל חותנו אף כי נזק הפחת ההוא אשר הפחיתו לחותנו מעריכתו נופל עליהם בדרך זו התנהגו כל הקהלות הקדושות אשר בעיר הזו מעת הלכדה ביד הישמעאלים עד היום וכן משפטם עם כל יוצאי ירך הרופא מאז עד היום הזה ק"כ שנה ויותר מהמה [26].

ועתה מחרישים אנשי הקהלות יצ"ו לערער ולהכריח יוצאי ירך הרופא' לשאת גם הם בעולי המלכות בקצתם או בכלם כאשר יוכלון עמם ולהונותם מאחוזתם ומנחלת הפטור אשר להם מה שלא עשו כן אבותיהם אשר מעולם כנז' ושני הצדדים כאחד ירדו לשערים המצויינים בהלכה לפני יודעי דת ודין על פי תורתנו קדושה להורותם הדרך ילכו בה בכל זה.

* * * *

[22] באיזיד 11 (1481—1512).

[23] סלים 1 (1512—1520).

[24] סוליימאן קאנוני (1520—1566).

[25] הוא סלים 11 (1566—1574). כשמת שולטאן היה צריך מי שהיה בידו כתב

פרייליגיה להשיג כתב־אישור מן השולטאן החדש. ע' להלן.

[26] זאת אומרת, שהשאלה הזאת נכתבה בשנת 1571, בערך.

מחבר השאלה אינו מזכיר את המקורות, שמהם שאב את ידיעותיו ההיסטוריות, אולם התוכן ההיסטורי, במידה שאפשר להשוותו למקורות אחרים, מדויק הוא, מחוץ לשני תאריכים. הטעות של שבוע אחד בתאריך מותו של השילטאן מוראד אפשר שמקורו בשיבוש בנוסח, או — מה שמתקבל יותר על הדעת — היא תוצאה של מנהג התורכים, שהסתירו את דבר־מותו על השולטאן ימים רבים, כדי לתת ליורש־העצר אפשרות להגיע לעיר הבירה ולשבת על כסא אביו בלי מהומות וקטטות. טעויות כאלה רגילות הן במקורות אירופיים ולפעמים אפילו גם במקורות תורכיים. הזכרת תאריך בין התחלת מצור קושטא וכיבוש העיר אינה מובנת לי — ייתכן שקרה איזה דבר מיוחד ביום זה, שאינו נזכר ביתר המקורות.

לתשובה הזאת יש ענין היסטורי גדול, ביחוד בשלש נקודות: שיטת המסים שהוטלו על יהודי תורכיה; המיסמך התורכי הניתן בתרגום עברי, וכל שאלת הפיטורין הקשורה בו; ואישיות הרופא היהודי האלמוני, רופאו של מחמד הכובש. בשאלת המסים כבר דנו דאנון, רוזניס [27], ואחרים, ואף־על־פי שעוד לא נסתיים הפרק הזה, אין ברצוני לדון בו בהזדמנות זאת. בשאלת המיסמך והפיטורין דנתי במקום אחר [28], והיות וזאת היא שאלה טכנית של הנהלה ומונחים מנהליים עותומאניים, לא כדאי לשוב ולדון בה כאן. ברצוני עתה לעיין בקיצור נמרץ רק בשאלה השלישית — בזהוי הרופא.

כרגיל, בעצם השאלה לא נזכר שם הרופא. ההיסטוריון הראשון שציטט את השאלה הזאת, גרץ, משער שהרופא הנזכר היה בן למשפחה הידועה המון, שצאצאיה שרתו רופאים למלכי תורכיה במאה השש עשרה [29]. דאנון קיבל את ההשערה הזאת, אף הוסיף עליה ראיות מארכיון ק"ק אדירני, בה היו בראשית המאה הי"ט יהודים פטורים ממס, הידועים בשם „אבלאד אי מושה" — בני משה, ויש תעודה מן התקופה ההיא המקשרת את הפטורים האלה עם התשובה הנזכרת בשו"ת מהרשד"ם [30].

אולם אי־אפשר לקבל השערה זו. הרופא „משה" הנזכר בפנקסי ק"ק אדירני אינו יכול להיות משה המון המפורסם, רופא שולטאן שוליימאן —

[27] שם, עמ' 19 והלאה, שם נזכרים גם מקורות יהודיים אחרים. על המקורות התורכיים יש לראות את מאמרו הנזכר של מורדטמאן ואת מאמרי הנזכרים באנגלית.

[28] "The Privilege . . ." [29] VIII Geschichte der Juden. לייפציג 1875, עמ' 427-8. גריץ כותב בטעות מולינה במקום מדינה בשם בעל השו"ת.

[30] יוסף דעת, עמ' 51-52, 66, 71, 82-83, 85-86.

שנולד כארבעים שנה אחרי כיבוש קושטא והמאורעות הנזכרים בשאלתנו. האפשר שהנהו אחד מאבותיו של משה המון? גם זה אינו מתקבל על הדעת. אין כל זכר למשפחת המון בתורכיה לפני גירוש ספרד, ולפי המקורות היהודיים נולד משה המון עצמו בגרנדה.

הרב בריל הציע אישיות אחרת — יעקוב פשא. הוא היה איטלקי, הידוע בשם ג'קומו די גאיטה (Gaeta), שנסע לתורכיה והיה לרופא ואחרי כן לוזיר ומפקד על הממונות (דפתרדאר) אצל שולטאן מחמד [31]. חייו ומעשיו של יעקוב פשא ידועים ממקורות תורכיים וגם אירופיים [32]. אולם בזהוי הזה יש גם כן קושי אחד, והוא שעל-פי המקורות התורכיים — וכן על-פי מיסמכי ארכיון תורכיים — יעקוב פשא התאסלם, ובניו ובניי בניו גם הם היו מוסלמים. — הייתכן, איפוא, שיוצאי חלציו אחרי כמאה ועשרים שנה באים לדין תורה בישראל? אולם אפשר, שלמרות המרת דתו של יעקוב, חלק מבני משפחתו נשארו נאמנים ליהדותם. יש דוגמאות לא מעשות בתולדות ישראל של איש בא בשנים, שהמיר את דתו והניח אחריו שתי משפחות — אחת, הראשונה, יהודית, ואחת — שצאצאיה נולדו אחרי המרת דתו — לא יהודית. וזאת עלינו לזכור: כשהדת החדשה היא דת האיסלם יש אפשרות נוספת לרבותי המשפחות.

האם היתה הממשלה התורכית מתירה לאלה שנשארו יהודים להמשיך בפטירותם? על-זה אפשר לתת תשובה חיובית מוחלטת, והרי יש לנו תעודת פטורין אחרת, שנתנה לבניה היהודים של אשה יהודיה שהתאסלמה — הלא היא הקירה הידועה [33].

בזה, כמובן, אין ראיה שהרופא הנזכר בשאלה היה באמת יעקוב פשא — אפשר שהיה יעקוב פשא ואפשר שלא היה. במקורות היהודיים ישנה נטיה כללית — וטבעית — להגזים בחשיבותם של פקידים יהודים בחצרות מלכים. האפשרות קיימת, שהרופא הנזכר בשו"ת מהרשד"ם היה איש אחר, בעל חשיבות לא גדולה, ששמו אינו נזכר בספרי ההיסטוריה. עד עכשיו עוד לא נמצא המקור התורכי של כתב-הפטרין. אולם יש תקוה גדולה שבמשך הזמן ימצא המיסמך התורכי בארכיון הגדול שבקושטא, ואז נדע מי היה האיש הזה.

[31] Jahrbücher, עמ' 49 והלאה. דבריו של בריל הוכנסו כהערה נוספת לתרגום העברי של גרץ (רבינוביץ-הרכבי, VI, עמ' 432). רוזניס וגם גלנטי בכתביו השונים מקבלים השערה זו.

[32] על יעקוב פשא, ע' גרץ שם, עמ' 202; י. האמר, Geschichte des Osmanischen Reiches II, עמ' 247; פ. באבינגר, Ja'qub Pascha, ein Leibarzt Mehmeds II., Rivista degli Studi Orientali, med. II, 1951, עמ' 81—113.

[33] ע' מורדטמאן, שם.